

İ.Ü. Yayın No: 4455
I S S N 1303-5746

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY OF ISTANBUL UNIVERSITY

Hakemli Dergi

SAYI: 8
YIL: 2003

İSTANBUL - 2003

ŞİA'NIN İMÂMETTE İSMET DOKTRİNİNİN ELEŞTİRİSİ^X

Yazan: Aisah Mohamed

Çev.: Doç. Dr. Ömer AYDIN*

Giriş

İmâmın hata ve günahattan masumluluğu doktrini, insanın doğal yaratılışına aykırı görünüyor. İnsan, tabiatı gereği, her zaman olmasa bile, ömründe en az bir defa hata yapmaya meyillidir. İmâmın masumiyeti Şîliğin temel doktrinlerinden biridir ve bu Sünnî çoğunluğun muvafakat etmediği bir alanı oluşturuyor. Fakat Şîa, görüşlerini desteklemek için Kur'ânî naklî delilden yoksun değildir. Bu görüş ayrılığı, sadece İslâm itikadına özgü değildir. Hıristiyan mezhepleri arasında Doğu Ortodoks Kilisesi, papanın masum olmadığı, ancak Kilise'nin masum olabileceği görüşüne sahiptir. Bu görüş farklılığı, 1054'te Doğu Ortodoks Kilisesi'ni diğer bir Hıristiyan Kilisesi olan Roma Katolik Kilisesi'nden ayıran temel nedenlerinden biriydi.

Allah'ın birliğine imân (*tevhîd*), peygamberlik (*nübüvvet*), imâmete inanma, diriliş (*meâd*)/âhiret ve adâlet Şîliğin temel doktrinleridir.¹ Şîlik kısaca şuna inanır: Müslüman topluma lider veya halife olarak Hz.

^X Bu makale The Islamic Quarterly wolume XLIV Number I First Quarter 1421/2000 s. 343-357'de "A Critique of the Shia's Doctrine of the Infallibility (Ma'sum) of the Imamate" adıyla yayımlanmıştır.

* İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Muhammed Rıza el- Muzaffer, *The Faith of Shi'a Islam*, Gt. Britain: Muhammadi Trust, 198, s. 2; Ayrıca bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, Hamid Dabaşı ve Seyyid Veli Rıza Nasr, *Expectation of the Millenium: Shi'ism in History*, USA: State University of New York Press, 1989, s. 96.

Peygamber'e varis olma, kızı Fâtıma ile evlenen yeğeni ve damadı Ali b. Ebî Tâlib ve Hz. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin yoluyla ehl-i beyte varmalıdır. Öte yandan Sünnîler genel olarak şuna inanırlar: Halife, Hz. Muhammed'in kabilesi olan Kureys'ten olmalıdır; Hz. Peygamber'in ailesinden olması zorunlu değildir. Sünnî düşünürler, imâmı dinin kurallarını uygulamakla görevli, icmâ yoluyla seçime ya da *ehlî'l-hall ve'l-akd* tarafından onaylanmış bir kurulun atamasına tabi ümmetin başı olarak kabul ederler.²

Bu makale, Şîî bakış açısından imâmet doktrini ile özellikle imâm'ın masûm olduğu fikriyle ilgili olacaktır. Ayrıca bu makale, çeşitli imâm tanımlarını tetkik edecek, kısaca imâmet doktrinine göz atacak, imâm ile ilgili masumiyet kavramının doğuşunu araştırarak ve bu görüşü desteklemek için Şîî âlimler tarafından ileri sürülen delili takdim edecektir. Son olarak, Kur'ân ve Hadis'te imamın masumiyetine karşı olan delillerin sunumu, bu doktrinin bir eleştirisi de yapılacaktır. Fakat ilk önce, Şîî bakış açısından imâm tanımına ve imâmet kavramına kısaca bakalım.

İmâmın Tanımı

İmam, Arapça'da "lider" veya "önder" anlamına gelir. İstilahi olmayan kullanışta imam, bir toplumun liderine veya ilim alanında baş otoriteye işaret eder. *Encyclopedia of Religion*'a göre, teoloji de ve İslâm Hukuku'nda teknik bir terim olarak *imâm*, İslâm toplumunun yasal en yüksek liderine ve namaz kıldırana işaret eder.³

Şîa'nın İmamet Doktrini

İmâmet doktrini imâm Câfer es-Sâdık (148 h.) zamanına kadar şekillendirilmemişti. Ve o, bir rivâyete göre ekseriyetle Hişâm b. el-Hakem'in eseridir. Esasen o, bir devletin politik organizasyonu için açık imalar olmaksızın teolojik inançların bir ifadesidir.⁴

² Ann K. Lambton, "Political Theory and Practice", *Expectation of the Millenium: Shiism in History*, s. 98.

³ M. Eliade (ed.) ; *Encyclopedia of Religia*, US: Mac Millan Publusing Co., 1987, s.114.

⁴ Ann K. Lambton, "Political Theory and Practice", s. 97.

Şiflikte, Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ın yasal liderlik yetkisi, Hz. Peygamber'in damadı ve yeğeni Ali ile başlayarak Peygamber Hz. Muhammed ailesine tevarüs etmiştir. Şîa imâmlarının çoğu (Zeydiyye arasındakiler dışında) politik güce sahip değildir. Şîa'nın çoğunluğu, üç halifeyi hak sahibi Hz. Ali'den hilafeti alan illegal gaspçılar olarak kabul eder. Hz. Peygamber'in varis olarak Hz. Ali'nin adını söylediği ileri sürülen 10h./632 m. yılında Gadir Hum'da meydana gelen meşhur, fakat ihtilafli olay, ilk üç gaspçının Hz. Peygamber'in damadından hilafeti kaçırdıklarının delili olarak ileri sürülür. Bu hususu desteklemek için başka bir delil daha sunulmaktadır ki, Hz. Peygamber'in m. 632'de vefat ettiği sırada, sayıları binlere ulaşan müslüman toplumu yönetmek için Hz. Ali'yi seçtiğini ortaya koyan başka deliller de sunulmaktadır.

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın IX. suresinin (Berâe Suresi) mesajını Mekke'den ayrılmış olan Hz. Peygamber adına insanlara iletmesi için Ebu Bekir'i değil de Hz. Ali'yi tercih etmesi, bu delillerdendir.⁵ Gadir Hum olayı, sadece Şif âlimler tarafından değil, aynı zamanda onu kaydeden Sünnî otoriteler tarafından da anlatılır. Bunlardan, Hz. Peygamber'in aile efradını şereflendiren ve onların fâziletlerinden bahseden biri, İmâm Nevevî'nin koleksiyonlarında (Bab: 43, no: 346) bulunur.⁶ İmâm Nevevî 631/123-676/1278 arasında yaşadı. Bu

⁵ S.H.M. Jafri, "Conceptual Foundation", *The Origins and Early Development of Shi'a Islam*, UK; Logman Group Ltd., 1981, s.18

⁶ Mekke ile Medine arasındaki bir su kuyusu olan Hum'da (Gadir Hum) Peygamber'in Zeyd b. Erkam'ın aktardığına göre şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Dinleyiniz ey İnsanlar! Ben (sizin gibi) sadece bir insanım ve yakında Yardımcım'ın elçisi gelecektir ve ben onun emrine itaat etmek zorundayım. Arkamda iki önemli şey bırakacağım: birincisi, Kur'an-ı Kerîm, Allah'ın kitabıdır; bu kitap, emirler ve sizler için rehberlik içermektedir ve onun nuru vardır. Bu kitaba sıkıca sarılınız ve onu takip ediniz. Biraktığım ikinci şey ise, Ehl-i Beyt veya kendi ailemin üyeleridir. Allah adına, sizlerden benim aile üyelerime (bunlar eşleri hariç, Hz. Ali, Hz. Akil, Hz. Abbas, Hz. Cafer'in torunlarıdır) saygı göstermenizi istiyorum." S. 213 İmâm Zekeriyâ Yahya b. Şerif en-Nevevi (ter. S. M. Madni Abbasi), *Riyazu's-Salihîn*, S. Arabistan: International Publishing House, c. I; Müslim'in rivayet ettiği bu hadiste Hz. Ali tam olarak "halef" diye isimlendirilmiş olmasa bile, Hz. Ali'nin peygamberin halefi olduğunu ima edilmektedir. Bu durum, daha sonra peygamberin Hz. Ali'yi Mevla-i Gadir Hum diye seçmesi olgusuyla teyit

âlim/ilahiyatçı, hadisleri İmâm Buharî ve İmâm Müslim'in hacimli koleksiyonlarından iki cilt halinde özetledi. 346 numaralı (hadis) İmâm Müslim'in koleksiyonundan alınmıştır.

İmâm Ahmed b. Hanbel gibi diğerleri onu "Müsned" in de nakletmiştir. Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvûd ve hemen hemen diğer bütün sünen yazarları, İbnu'l-Esîr "Üsdü'l-Gâbe"sinde, İbn Abdî'l-Berr "İst'îâb"ında, İbn Abd Rabbih "İkdu'l-Ferid"inde ve Câhız "Osmaniyye"sinde aynı şekilde nakletmiştir.⁷ Elbette, Hz. Peygamber'in halefî olarak Hz. Ali hakkında kullandığı "mevlâ" kelimesinin aslî anlamıyla (ve onun yeğenini bu şekilde yorumlamaya sebebiyet veren olaylar) ilgili tartışma bugün de devam etmektedir. Şîa "mevlâ" kelimesini lider, âmir, önder anlamına alır ve bu yüzden Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin "mevlâ"sı olduğunu söylediği zaman, onu halefî olarak isimlendirmiştir. Sünnîler, bu kelimenin arkadaş, yakın akraba, dost ve ashabını, yeğeni ve kızının kocasına yüksek saygı ve hürmet duymaya çağırın bir davet olduğunu ileri sürerler. Bu davet, aynı zamanda Hz. Ali'ye karşı Yemen seferi ganimetlerinin dağıtımında sözde sert ve lâkayt muamele ettiğine ilişkin oluşan sû-i zanları giderme anlamına gelir.

Şîa, Gadir Hum olayından başka, Hz. Peygamber'in kendi varisi olması için Hz. Ali'yi tayin ettiğini kanıtlamak üzere Maide Suresi 55. âyeti delil getirir.⁸ Nûr suresi 35. âyetin yanısıra, Mâide Suresi 65. âyet başka bir delildir.⁹ Bu makale, imâmın masumiyeti konusuyla ilgili

edilmiştir. "Mevla" terimi, sadece halefe değil, aynı zamanda dostu da işaret eder. "Mevla" terimi ve onun tam olarak neye işaret ettiği konusundaki tartışma, Sünnî ve Şii bilginleri arasında halen sürmektedir.

⁷ S.H.M. Jafri, "Coceptual Foundation", *The Origins and Early Development of Shi'a Islam*, s. 19-20.

⁸ "Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resulüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler." (Mâide, 5:55). Klasik Şîi müfessir et-Tabersî'ye göre, bu âyet nâzil olduğu zaman Peygamber Hz. Ali'yi halefî olarak tayin etmiştir. et-Tabersî, bu hususu kanıtlamak için birkaç râvî zikreder.

⁹ "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez." (Mâide, 5:67). Peygamberin tebliğ etmesi

olduğu için, burada Gadir Hum olayının sıhhatinin lehinde ve aleyhinde Şîf ve Sünnî gruplar tarafından karşılıklı olarak ileri sürülen deliller ele alınmayacaktır.

Şîa taraftarlarının büyük çoğunluğunu oluşturan İsnâaşeriyye Şîa'sı, "İmâmeti sürekli ilâhî bir rehber, masum önder ve din öğreticisi ihtiyacına dayandırır. Bu ihtiyaç, vahiyden çok insan aklı yoluyla bilinir. Muhammed ile peygamberlik sona erince, bu mükemmel rehber liderler, Hz. Muhammed'in yeğeni ve damadı Hz. Ali ile başlayan imâmlardı."¹⁰

İmâmlar, Kur'ân'ın son olması sebebiyle yeni bir ilahî kitap getirmeseler de, peygamberler gibi günah ve hatada korunmuşlardır ve aynı fonksiyon ve otoriteyi paylaşmaktadırlar. Şîfler, imâmlardan birine itaatsizliğin veya birini tanımanın Hz. Peygamber'i tanımamaya veya ona itaatsizliğe eşit derecede küfür işlemek olduğunu söylerler. İsnâaşeriyye (on iki imâma inananlar), imâmet makamının, Hz. Ali'den başlayarak ilâhî tayin yoluyla (Hz. Ali'nin soyunda baki kalmak şartıyla) nesilden nesile geçtiğine inanır. Buna göre Hasan ve Hüseyin'den sonra imâmet Hüseyin'in çocukları arasında babadan oğula geçecektir.

İmâmın İsmetinin Ortaya Çıkışı: Ne Zaman, Nasıl Başladı?

Şîa'yı imâmlarına ve onların masumiyetlerine büyük dini otorite veya önem atfetmelerine sevkeden husus¹¹ Hz. Ali'nin trajik ölümüyle

gereken mesaj, Hz. Ali'nin insanların velisi olduğudur. et-Tabersî'nin tefsirine göre "Cevâmi"de, İbn Abbâs ve Câbir b. Abdillâh, Allah'ın Peygamber'e Hz. Ali'yi insanların önüne geçirmesini ve onun onların velisi olduğunu onlara bildirmesini emrettiğini söylediler. Fakat Peygamber bunu hoş görmeyecek olan bir grup ashabından korktu. Bu âyet bunun üzerine nâzil oldu. Ertesi gün Peygamber nazikçe Hz. Ali'nin elini tutarak "Ben kimin koruyucusu (mevlâsı) isem, Hz. Ali de onların koruyucusudur." dedi. O zaman o, bu âyeti tebliğ etmiş oldu. Bkz. "Qur'ânic Exegesis", Helmut Gatje, *The Qur'ân and its Exegesis, Selected Texts with Classical and Modern Muslim Interpretations* içinde, UK: One World Publications, 1996, s. 240.

¹⁰ E. Eliade (ed.), *Encyclopedia of Religion*, US: MacMillan Publishing Co., 1987, s. 116.

¹¹ Wilfred Madelung, *Encyclopedia of Religion*, s. 116'daki imâmetle ilgili makalesinde.

karşılaşmadan önce kısa bir müddet halife olduğu zaman hariç, oniki imândan hiçbirinin politik gücü elinde bulundurmaması gerçektir.

İmâmın masumiyeti veya *ismet* doktrini, ne Kur'ân'da ne de sahih Sünnî hadis koleksiyonlarında bulunmaz. Şîa'nın kısmen kendi görüşlerini ispat etmek için ileri sürdükleri Ahzâb Sûresi 33. âyet de bile bu doktrin kesin ve açık bir şekilde yer almamaktadır. Bu terim, ilk olarak, imâmın masum/günahattan korunmuş olması gerektiğini ileri süren İmâmiyye tarafından masumiyet teriminin bilinen ilk kullanımı Hicrî 2./Miladî 8. yüzyıldır. Donaldson'un belirttiği gibi bu doktrin, Sünnî halife iddiasına karşılık, Şîa'nın imâm iddiasını oluşturma teşebbüsünün bir sonucudur.¹² Bu doktrin, İbn Bâbeveyh es-Sadûk (413/1022) tarafından "*Risâletü'l-İ'tikadati'l İmâmiyye*"de daha da geliştirilmiştir. O, şunları söyler:

"Bizim nebîler, resuller, imâmlar ve melekler hakkındaki inancımız şudur: Onlar masumdurlar; bütün kirlilerden temizlenmişlerdir. Onlar, küçük olsun büyük olsun herhangi bir günah işlemezler. Onlar, emredildikleri şey hususunda Allah'a itaatsizlik etmezler; O'nun emirlerine göre hareket ederler. Onların statüsü ile ilgili herhangi bir konuda onların masumiyetini inkâr eden kimse, onları tanımıyor demektir; böyle bir kimse ise *kâfirdir*."

"Bizim onlar hakkındaki inancımız şudur: Onlar masumdurlar ve hayatlarının başından sonuna kadar mükemmellik, kemal ve bilgelik sıfatlarına sahiptirler. Onlara eksiklik (*naks*), itaatsizlik (*isyan*) ve fiillerinin herhangi birini bilmeme (*cehl*) atfedilemez."¹³

Naklî Delil ve Şîa'nın İmâmın Masumiyeti İle İlgili Delilleri

Şîiler, imâmın günah ve hatadan korunmuş olduğu görüşlerini desteklemek için Ahzâb Sûresi 33. âyete isnat ederler:

¹² Ann K. Lambton, "Political Theory and Practice", *Expectation of Millenium, Shi'ism in History*, s. 99.

¹³ Ann K. Lambton, s. 99.

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“...Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”¹⁴

“وَيُطَهِّرَكُمْ” eril-çoğul zamir yani “sizi tertemiz yapmak” (eril zamir كُمْ, sadece Hz. Peygamber’in eşlerine değil, aynı zamanda Hz. Ali, Fâtıma ve onların çocukları dahil bütün ailesine işaret eder), dişil çoğul adıla işaret etmek için وَيُطَهِّرَكُنَّ yerine (كُمْ yerine dişil kip كُنَّ) kullanılır. (Hz. Peygamber’in ailesine bütün gerekli saygıyla beraber) Bu erkek üstünlüğü doğrudan, zorunlu olarak Allah’ın irâdesini erkeğin gerçekleştireceğine işaret etmez. Çünkü, Hz. Peygamber’in ve eşlerinin Hz. Ali ile ilgili hikayeleri dahil, tarihte ve genelde insanlık araştırmalarında, insan varlıklarının hatalardan korunmadığına delâlet eden örnekler vardır. (Bu durum, gelecek başlıkta daha fazla tartışılacaktır.) İnsanoğlu, her zaman yapmayı irâde ettiği şeyi yerine getirmek için mutlak özgür irâdeye sahip değilse de, yapmaya niyet ettiği şeyi yapmak için özgür irâdeye sahiptir.

Şîf düşünürler, imâmın masumiyeti hususunda birkaç delil ileri sürerler. Şîfliğe göre imânet, Allah tarafından tanzim edilmiş bir zorunluluktur. Bu yüzden imâm, bir grup kişi tarafından seçime veya atamaya maruz bırakılamaz. Şîa’ya göre insanoğlu, ilâhî olarak eğitilmiş, günahsız bir lidere ve yetkili bir din öğreticisine daima ihtiyaç duyar. İmânetin faslasız devamı, Allah üzerine zorunludur ve dünya, halk tarafından bilinen olsun, birkaç taraftara sahip olsun veya gaybet halinde olsun asla bir imânda mahrum olamaz. İmâm Hz. Peygamber’in vasisidir ve bütün fiillerinde ve sözlerinde günahsızdır. Şîa, güçlü bir şekilde Hz. Muhammed’in Hz. Ali’yi vâsîsi ve halifesi olarak nass ile tayin ettiği görüşüne sahiptir.

Başka bir Şîf düşünür İbnu’l-Mutahhar el-Hillî (648-726/1250-1325) Farabî ve İhvân-ı Safâ’nın siyaset felsefesinden istidîâl yapmak suretiyle imâmın günahsızlığına ve kusursuzluğuna delil getirir. O, insanın sosyal bir hayvan olduğunu söyler. O, ihtiyaçlarının çok olması

¹⁴ Çeviri, Abdullah Yusuf Ali, *The Meaning of the Glorious Qur’ân*, USA: Amana Publications, s. 1066-1067’den âyetin Arapça’sından yapılmıştır.

ve onları toplum dışında gerçekleştirme yeteneği olmayışı nedeniyle tek başına yaşayamaz. O, başkalarının iş birliğine ihtiyaç duysa da, bencillik ve tamah dürtüsüyle başkalarının sahip olduğu şeye göz diker, onlara hükmetmeye ve esir etmeye çalışır. Onlar arasında hüküm verecek, hükümlerinde ve eylemlerinde bütün kusur ve hatalardan korunmuş bir *imam* bulunmadıkça ihtilaf sürekli olacaktır. “Sadece bu şekilde, birinin diğerine karşı hakları etkili bir biçimde savunulur, ilâhî hukukun meşru cezaları uygulanabilir ve toplumun barış ve düzeni temin edilebilir.” İbnu'l-Mutahhar (imâmın ismetinin sebeplerini detaylı olarak açıkladığı kitabı) “*el-Elfeyn*”de, şeriâtın yorumlanması ve korunması için, insanların birbirine saldırıda bulunmasını önlemek için, zâlimleri engellemek, mazlumları korumak için bir lidere ihtiyaç bulunduğunu tekrar tekrar vurgular. Ahkâmı/şeriâtın hükümlerini açıklamak için Allah tarafından tayin edilmiş hata ve gûnahtan korunmuş bir *imâmın* bulunması zorunludur. Söz konusu *imâm*, otoriteyi kadınlara, ordu komutanlarına ve idarecilere dağıtmayı bir zorunluluk sayacaktır. Bu yüzden *imâm*, iyiyi emrettiği ve kötüyü yasakladığı için günahsız olmak zorundadır.¹⁵

İmâmın günahsızlığı görüşünü destekleyen başka bir delil “mistik spekülasyon” teorisidir. Yazar Ann K. Lambton’a (*Political Theory and Practice*) göre bu teori, doğu Helenistik dünyasından alınmış ve metafizik fikirler ve kader doktrini ile desteklenmiştir. Zeydiyye dışındaki Şia buna inanır. Bu teoriye göre, Adem’in yaratılışından önce *nûr-u Muhammedî* denilen ilâhî ışık, her bir nesilde seçilmiş bir kişinin cevherine geçmektedir. Bu durum Hz. Ali’de de onun soyundan gelen imamlarda da var olagelmiştir. Bu ilâhî ışık sebebiyle, *imâma* gizli bilgi (*hikmet*) verildiğine ve ona gûnahtan koruma bahşedildiğine inanılır. Sadece o (imâm), ilâhî sırların bilgisinin gizli kaynağına sahiptir. Söz konusu sırlar, imâmlar vasıtasıyla bu nura katılırlar; imâmlar Hz. Peygamber’den sonra gelen ve ilâhî bilgiyi araştırmada Allah ile insan arasında vasıta olan kimselerdir. İmâmların ruhlarına taşınmış olan bu

¹⁵ Ann K. Lambton, s. 102.

semavi ışığın cevheri, çok muhtemelen ilk olarak altıncı İmâm Câfer es-Sâdık (148/765) döneminde açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁶

Diğer taraftan Zeydiyye (bu grup ismini, Hüseyin'in iki torunundan biri olan Zeyd'den almıştır. Diğer, oniki imâm silsilesini devam ettiren Muhammed el-Bakır'dır), diğer taraftan imâmlara günahsızlık atfetmez ve imâmlar silsilesinin verasetini kabul etmez. Zeydiler'e göre imâmet, Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiş olan Hz. Ali ve iki oğlundan sonra, gayr-ı meşru idarecilere karşı çıkan Hasan ve Hüseyin'in nitelikli herhangi bir torununa aittir. Bununla beraber, Sünnîlerde olduğu gibi, Zeydiler'e göre de imâmet yasal kararları icra etmek için dindar âlim, namuslu, cesur ve ehliyetli olmalıdır.

İsmailiyye olarak isimlendirilen başka bir Şîfî fırka, ilâhi hidâyete sahip, masum bir lider ve öğreticiye sürekli bir ihtiyaç bulunduğu inancını vurgular. Bununla birlikte onlar, bundan "doğru din tarihinin döngüsel görüşü"nü geliştirdiler. (İsmailî terimi altıncı imâm Cafer es-Sadık'ın oğullarından biri olan İsmail'in isminden alınmıştır. Diğer oğlu (oniki imâm silsilesini devam ettiren) Musa el-Kâzım (183 h.)dir.

Kur'ân ve Hadis'ten Atıflarla İmâmette İsmet Doktrinin Eleştirisi

Hz. Peygamber'den yapılan bir rivayette o şöyle der: "Benim dinimin temeli akıldır." Şîa'nın *imâmın* ismeti doktrini, hata ve kusurlardan beri olmayan insanoğlunun doğal yaratılışına ters düşmektedir. Hz. Peygamber'den nakledilen başka bir hadiste o şöyle der: "Benim ümmetim hata üzere icmâ etmez."¹⁷ Başka bir deyişle, İslam ümmetinin fikir birliği veya icmâ'ı hata üzere olmayacaktır. Çıkarsama yoluyla, bir insan hata işleyebilir veya yanlışlara maruz kalabilir. Ancak inananlar topluluğu özellikle yasal bir karar aradığı zaman hatada birleşmeyecektir. Hz. Peygamber'in hatalardan korunmadığını kanıtlamak için Kur'an'dan birkaç örnek zikredilebilir. O, İslam'ı anlattığı esnada kör bir adamı önemsememesinden dolayı Kur'an'da Allah tarafından azarlanmıştır. Bu özel olay esnasında Hz. Peygamber,

¹⁶ A.g.e., s. 93.

¹⁷ Bazı yazarlar bunun uydurma hadis olduğunu söylüyor.

kendi tarafına kazanmaktan endişeli olduğu müşrik bir Kureys ileri gelenine İslâm'ı anlatıyordu.

Abese Suresi'nin (80: 1-11) bu olayı gösteren ayetleri şöyledir:

“(Peygamber), yüzünü ekşitti ve geri döndü. Âmanın kendisine gelmesinden ötürü Belki o temizlenecek, Yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, Sen ona yöneliyorsun, Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak sana gelen , Ve (Allah'tan) korkarak gelenle , Sen onunla ilgilenmiyorsun. Hayır! Şüphesiz bunlar bir öğüttür.”

Bu olay Allah'ın mesajının sadece yetkili, zengin, prestijli, güçlü ve etkili kimselere değil, herkese yayılmasının gerekli olduğunu gösterir. Allah'ın kelâmından anlaşıldığına göre, hiç kimse zengin-fakir ya da güçlü-güçsüz arasında ayırım yapamaz. Kuşkusuz genel olarak her şeyden önce bir insan olan Hz. Peygamber'in yüksek ve mükemmel karakteri hâlâ devam etmektedir. Burada bir karar yanılığı vardır. O hatalarıyla ilgili bu âyetler vahyedildiği ve bugünkü bildiğimiz Kur'ân şeklinde indiği zaman bunları ashabına söylemekten korkmayan dürüst bir kimse idi. O, samimi ve dürüst olmasaydı, kolay ve rahat bir şekilde bu âyetleri görmezden gelebilir ve kendine saklayabilirdi. Fakat Hz. Peygamber bunu yapmadı. Bununla birlikte bu âyet, Hz. Peygamber'in İslâm'ın mesajını herkese, sosyal durumunu dikkate almaksızın ulaştırmadığı şeklinde yanlış yorumlanmamalıdır. Küçük bir olay, onun İslâm'daki konumunun veya peygamberliğin tamamını kapsayacak şekilde genelleştirilmemelidir.

Hadislerde olduğu gibi Kur'ân'da da zikredilen başka bir olay Allah'ın Hz. Peygamber'e Allah kendisine meşru kılmışken niçin kendisine haram kıldığını sorduğu zamanki durumunu anlatır. O, bal almaktan sakınıyordu. Bazı hanımları, Aişe, Hafse, Sevde ve Safiye Hz. Peygamber yanlarına geldiği zaman, bal kokusu hakkında kendisini uyarmak için aralarında anlaştıklarında, O, bal yemeyi kendisine yasaklamıştı. Bu özel koku, Hz. Peygamber tarafından alınan ve kendisini diğer bir eşi Zeynep bint Cahş tarafından verilen baldan geliyordu. Açıkça Aişe, Hz. Peygamber Zeynep bint Cahş uzun süre

birlikte kaldığında, onu kıskanıyordu ve bu yüzden diğerlerini kendisiyle işbirliği yapmaya zorluyordu.¹⁸

Tahrim Suresi 66/1. âyeti şöyledir:

“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

Açıkça bu âyet, Hz. Peygamber bal yememek için yemin ettiği zaman nâzil olmuştur. Burada anlatılmak istenen diğer bir husus şudur: O, doğru karar verdiğini düşünse bile, bu doğru değildi ve Allah bu âyetle onu düzeltmiştir. Başka bir mesele de şudur: Peygamberler gibi imâmları da masum gören Şîâ'nın aksine, Hz. Peygamber Allah katında hatadan beri değildir.

Başka bir peygamberin de yanlış yaptığı rivayet edilir. Kur'an birkaç âyette Musa Peygamber'in bir Mısırlı'yı öldürdüğünü anlatır. Musa Peygamber Mısırlı'nın “bir İsraili'yi dövdüğünü ve cezasını çekmediğini gördü. Musa kardeşçe bir yakınlık hissetti ve Mısırlı'ya vurdu.” Muhtemelen onu öldürmek niyetinde değildi. Fakat o bundan pişmanlık duydu ve Allah'tan bağışlamasını istedi. Bu olayla ilgili birkaç Kur'an âyetlerinden örnekler şunlardır:

“Ve sen, birini öldürdün de seni endişeden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik.” (Tâhâ, 20:40).

“Onların bana isnad ettikleri bir suç da var. Bundan ötürü beni öldürmelerinden korkuyorum.” (Şu'arâ, 26: 14)

“Sonunda o yaptığın (kötü) işi de yaptın. Sen nankörün birisin! Musa: Ben, dedi, o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım.” (Şu'arâ, 26: 19-20)

“Musa: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü, çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O'dur.” (Kasas, 28: 16)¹⁹

¹⁸ Abdullah Yusuf Ali tarafından 66. sure 1. âyetin tefsirinde (s. 1490) nakledilen bu hikaye, Buhari, Müslim, Nesei, Ebû Dâvûd vb. hadis koleksiyonlarında rivayet edilmektedir.

Bu bağlamda, müslümanların kabul ettikleri bir hadis daha vardır. Söz konusu hadiste, Hz. Peygamber'in Medinelilere hurma ağaçlarını budamalarıyla ilgili bazı nasihatlerde bulunduğu rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber onlara "Ağaçları budamazsanız belki de daha iyi olur" demiştir. Fakat sonuç umulanın tam tersi olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber hemen kendisinin sadece bir beşer olduğunu ve hata yapabileceğine dikkat çekmiştir. O'nun şu sözleri, hatayı itiraf edişini tasvir etmektedir: "*Ben sadece bir beşerim. Size dini görevleriniz hakkında bir şey emrettiğimde, onu yerine getirmek zorundasınız. Fakat size şahsi görüşümle ilgili bir konuda bir şey söylersem, bu sadece bir öneridir ve ben de sadece bir beşerim. Belki de siz dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz.*"²⁰

Kur'ân da insanın zayıf olarak yaratıldığını söyler: "Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır." (Nisâ, 4:28); "Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren, Allah'tır." (Rum: 30:54). İnsan aceleci olduğu için yanlış kararlar vermeye ve hata yapmaya meyillidir: "...İnsan pek acelecidir!" (İsrâ, 17:11); "İnsan, aceleci yaratılmıştır." (Enbiyâ, 21:37).

İmâmın Şif geleneğine göre masum olması, her zaman gerçeğe uygun düşmez. İmâm Ali b. Tâlib'in durumunu ele alalım. Genellikle, onun ilâhî bilgiye sahip olduğu kadar âdil ve merhametli olduğu konusunda tartışma yoktur. "Birbirine namuslu haber anlatan kadınlarla"²¹ ilgili Sünnî hadis koleksiyonunda İmâm Buhârî tarafından yapılan bir rivâyet, farklı bir açılım sağlayabilir. Hikaye, kendisi ile ilgili "Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. Onlar için çok büyük bir azap vardır." (Nûr, 24:22) âyeti nâzil oluncaya kadar, hakkında yayılmış

¹⁹ Âyetlerin çevirileri Abdullah Yusuf Ali, *The Meaning of the Glorious Qur'an*'dandır. Ayrıca bak. 28. sure 33. âyet şöyledir: "Musa dedi ki: Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum."

²⁰ Müslim, Sahih, VII, s. 95; Dr. Said Ramazan, *Islamic Law: Its Scope and Equity*, 1970'de zikredildiği gibi.

²¹ Dr. Muhammed Muhsin Han (çev.), *The Translations and Meanings of the Summarised Sahih al-Bukhari*, Suudi Arabistan, 1996, s. 552-559.

bir iftiranın kurbanı olan Hz. Aişe ile ilgilidir. Müfteri için ceza, dört şahit getiremedikleri takdirde 80 değnektir. (Nur, 24:4).

Bu vahiyden evvel Ali'nin tamamen dürüstçe olsa da, yine de bir dereceye kadar Aişe'yi darıltmış olan bazı imaları olduğu rivayet edilir. Elbette Ali, ona karşı iftira edenlerden biri değildi. Onun şöyle dediği rivayet edilir: “*Ey Allah'ın Resûlü! Allah sana bir sınırlama getirmedi, ondan başka kadınlar var. Sana doğruyu söyleyecek bir kadın isteyebilirsin.*” Bunun, Ali halife olduğunda, Aişe ve diğer iki kişinin karşı karşıya geldiği Cemel Savaşı'nın muhtemel sebeplerinden biri olması imkânsız değildir. Ali bu îmâları yaptığı zaman çok gençti. O, Hz. Peygamber vefat ettiği zaman 33 yaşındaydı.

İmâm Hüseyin ve ailesinin Kerbelâ'da öldürülmesi, ölümler arasında emzikli çocukların da bulunması sebebiyle çok derin bir hüznü uyandırdı. Olaya bir bütün olarak bakan ve değerlendiren tarihçi veya savunma stratejisi uzmanı, İmâm'ın Mekke'den Kufe'ye hareket etme ve ailesini de beraberinde götürme kararında haklı olup olmadığını sorgulayabilir. Kuşkusuz o, kendisinden sonra hayatta olan muhaliflerinden kaçıyor ve kendisini halife olarak kabul etmek isteyen sakinlerin bulunduğu Kûfe'ye doğru yöneliyordu. Eğer İmâm Hüseyin, o zaman hakim halife olan Yezîd'e sadakate söz verseydi, muhtemelen Kerbelâ olayı bertaraf edilmiş olacaktı, fakat bunu yapmadı. Şayet yapsaydı, halk nazarında Yezîd'in geniş çapta kabul edilemez ve İslâmî olmayan davranışını açıkça beğenmeyen peygamber torunu olarak tarihe geçemezdi. Bu reddedişin mümkün sebeplerinden biri kolayca anlaşılacaktır.

Ayrıca Hüseyin Yezîd'i destekleseydi, Yezîd'in uygulaması sonraki müslümanlar için standart bir uygulama olacaktı. Bununla birlikte başka bir açıdan imâmın Kûfe yolculuğuna devam etme kararı yanlış bir hesaptı. Çünkü çok sayıda insan onu tehlikeye karşı uyarıyor ve “İraklıların kalplerinin kendisiyle, kılıçlarının ise Emevîlerle birlikte olduğunu”²² söylüyordu. Aynı zamanda onlar, Kûfelilerin zor zamanında babasına ve kardeşine ihanet ettiklerini anlatıyordu. (Taberî Tarihi'nde zikredilir). Yine İmâm, bazı ileri gelen Kûfeli Şîîlerle birlikte Tirimme b.

²² Taberî, II, s. 242, 277; S.H.M. Jafri, *Origins and Early Development of Shi'a Islam*, 200'de zikredilir.

Addettai'nin plânından vazgeçmeye zorlayarak onu korumayı ve dağlarda sığınaklarda saklanmayı, daha sonra uygun zaman geldiğinde isyan etmeyi önerdiğinde, bu önemli teklifi reddetmişti. Fakat imâm bu öneriyi reddetti.²³ O, teklifi kabul etseydi, ailesinin ve taraftarlarının hayatını korumuş olacaktı. Açıkça İmâm, daha önce Hicaz'da iken yapması gereken, silahlı asker organizesinde ve desteğinde başarısız oldu. Yine o Hicaz'dan Kûfe'ye gitmek niyetinde olduğunu halka bildirmiş, böylece muhaliflerinin kendisini takip etmeye davetiye çıkarmıştır. Savunma stratejisi uzmanının bakış açısından bunlar, Kerbelâ katliamına yol açan olaylardır.

Hız. Hüseyin'i mazur gösterme gayesiyle olaya farklı bakan bazı bilginlerin bu tavrına aykırı olarak, son tahlilde insan hatadan beri değildir. "Onun (Hüseyin) bütün eylemleri göstermektedir ki, o, askeri güç yoluyla kazanılan zaferin geçici olduğunun farkında idi. Çünkü zamanla daha güçlü başka bir kuvvet, onu harap edebilir. Fakat acı ve ıstırapla elde edilen zafer kalıcı olur ve insanın şuurunda sürekli bir etki bırakır" Bu, S.H.M. Jafri'nin *The Origins and Early Development of Shi'ah Islam* isimli eserinde şöyle açıklanır: "Hüseyin, Kur'an'ın kuralları ve Hz. Muhammed'in sünnetiyle açıkça alay eden Yezîd'in yönetimi altında yaşayan müslümanların dinî şuurunda tam bir devrim plânlıyordu."

Diğer imâmların hayatları çok trajikti. Çünkü Şîa'nın söylediği şekliyle ilâhî emirle 329/939'ta gaybet eden ve Allah irâde ettiği sürece devam edecek olan onikinci imâm dışında hepsi, ya katledilerek ya da hapsedilerek öldüler. Bir hadiste Hz. Peygamber şöyle dedi: "Şayet dünyanın sonuna bir kalsa, Allah o günü uzatır da; dünyaya benim ümmetimden ve benim ailemden birisini gönderir. İsmi benim ismimle aynı olacak bu kişi, kendisinden önce haksızlık ve zulüm ile doldurulan dünyayı, eşitlik ve adâlet ile doldurur."²⁴

²³ Taberî, II, s. 304; S.H.M. Jafri'nin kitabından naklen.

²⁴ Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *Shi'a*, çev.: Seyyid Hüseyin Nasr, İran: Ansariyan Publications, 1989'da zikredilen bu hadis, Abdullah b. Mes'ud'dan, *el-Fusûlu'l-Mühimme*, s. 271'de geçer.

Onlar, o zaman idarede olan kendilerini Hz. Peygamber'in torunlarının tehdit ettiğini hisseden Emevi ve Abbasi halifelerinin korkusu ve zulmü altında yaşadılar. Çünkü onların gücünü ve halifeliklerini tehdit daima yakındı. Bu yüzden onların hayatlarını daimi tehdit, bu imâmların halkın gözünden uzak bir yaşam sürmelerini zorunlu kılıyordu. Bunun bir sonucu olarak ilk üç imâm ve altıncı imâm Cafer es-Sâdık dışında, onların hayatları ve aktiviteleri hakkında bilinenler çok azdır.²⁵

Kuşkusuz Kur'an'da bunu destekleyen bir âyet vardır: "*Andolsun ki, Resulullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*" (Ahzâb, 33:21). Fakat bu daha önce zikredilen olaylarla ilgili bir araştırma, Hz. Peygamber'in de yanlışlar yapabileceğini, onun yanılma ve hatalardan beri olmadığını, ortaya koymaktadır. Eğer Hz. Peygamber hata yapabiliyorsa, İmâm Ali ve İmâm Hüseyin'in dahil olduğu olaylara analiz yoluyla detaylı olarak bakıldığında, onun diğer torunları da hatadan korunmuş değildir.²⁶

Son imâmın gaybeti esnasında imâmın günahsızlığı kavramı hakkında dahi bir belirsizliğin olduğu görülür. Örneğin, bu dönemde Şiîliğin hakim olduğu İran'da gaybet halinde olan imâmın masumiyeti nasıl işleyecektir. İmâmın rolü ulemâ grubuna veya bütün alanlarda millete rehberlik etmek fonksiyonu olan din bilginlerine devredilirse, İran'da hakim durum (özellikle ekonomik durum) milletin doğru yolda devam ettiğinin delili olabilir mi?

İmamet doktrini, ayrıca monarşik eğilimler sergiler. Bu makale, öncelikli konusu olmadığı için imâmetin bu yönünü inceleyecek değildir. Hakim inanç sadece oniki imâmın masum olduğudur. İmâmların günahsızlığı kavramı, sadece insanın doğal yapısının hata işlemesine aykırı görünmüyor; aynı zamanda imâmlara bazı ilâhi sıfatları atfetme eğilimini ortaya koyuyor. Sadece yüce Allah masum olabilir, O'nun

²⁵ Araştırmamızın amacı açısından burada sadece İmâm Hüseyin'in katledilmesi değerlendirilecektir.

²⁶ Hz. Ali'nin durumu ve Kerbelâ olayı, İslâm tarihinde genişçe anlatıldıkları gibi eşsizdirler.

yaratıkları değil. İnsanoğlu, insan-ı kâmil olmaya çalışabilir; fakat kişi doğal olarak hayatta bazı hatalar yapmaya meyillidir.

Sonuç

Muhtemelen Peygamber ailesine yüksek saygı ve itibar ve imâmların hayatlarının trajik sonuna, özellikle Kerbela katliamına duyulan derin şefkat, Şia'nın onları ismetle vasıflandırmalarına neden olmuştur. Bir kimse aşırı hayranlık duyulan veya kendisine hürmet borcu hissedilen bir figür veya kişi konumunda ise, ona sadece olumlu vasıflar atfetmek ve kötü yönünü görmezlikten gelmek insanda doğal bir eğilimdir. Tıpkı bazı fertlere diğerlerinden daha çok zekâ bahşedildiği gibi, imâmlara da bazı özel ilâhî bilgiler verilmesini uygun görmekte birlikte, yukarıdaki kanıtların ışığında yazarın görüşü şudur ki, esasen insan tabiatı hatadan azâde değildir. Bununla birlikte son tahlilde, ağırlıklı olarak kabul edilebilir ki, Allah'a akıllarında ve kalplerinde sıkı yakınlık içinde yer veren akıllı ve özel ilâhî bilgi ile donatılmış erkekler veya kadınlar, hayatlarında insanların (bizlerin) çoğunluğundan daha az hata yapmaya meyillidirler.